

جایگاه بند موصولی در جملات فارسی آموزان عرب‌زبان (بحرین، سوریه)

نسیم محتشمی‌راد

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان‌شناسی دانشگاه بوعلی‌سینا

n.mohtashmirad@gmail.com

الهام ایزدی

دانشجوی دکتری زبان‌شناسی و مدرس مرکز آموزش زبان فارسی دانشگاه بوعلی‌سینا

e.izadi93@basu.ac.ir

چکیده

بند موصولی یکی از وابسته‌های اسم است که نقش توصیف‌گر آن را بر عهده دارد؛ جایگاه بی‌نشان آن پس از هسته (اسمی که آن را توصیف می‌کند) است. در زبان فارسی این بند گاهی از جایگاه بی‌نشان خود خروج کرده و در جایگاه پس از فعل قرار می‌گیرد؛ بنابراین این بند می‌تواند در هر دو جایگاه قرار گیرد. در زبان فارسی علت‌های متعددی از جمله وزن دستوری، ساخت اطلاعی و نکرگی در این جابه‌جایی تأثیرگذارند. در این پژوهش تعداد ۲۰ جمله از زبان فارسی دارای بند موصولی برگزیده شد و از فارسی‌آموزان خواسته شد تا این جملات را مرتب کنند. فارسی‌آموزان از کشور بحرین و سوریه برگزیده شدند و زبان مادری آن‌ها عربی است. بند موصولی در این جملات با طول‌های متعددی با توجه به بند اصلی در نظر گرفته شده است. در نهایت با بررسی نتایج حاصل از کار زبان‌آموزان جملات مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و این نتیجه حاصل شد که زبان‌آموزان بند موصولی را با توجه به وزن در جمله جایگزاری می‌کنند که حاصل از تحلیل راحت‌تر بر اساس ششم‌زبانی زبان‌آموزان است. پس می‌توان وزن را یکی از عوامل مهم در جایگاه بند موصولی در جمله است.

پایگاه استنادی علوم جهان اسلام

واژگان کلیدی: بند موصولی، وزن دستوری، ساخت اطلاعی، نقش‌گرایی

انجمن ملی زبان‌آرپیتا فارسی

چهارمین همایش ملی آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹

۱. مقدمه

بندهای موصولی نقش توصیف‌گر گروه اسمی را بر عهده دارند. این بند وابسته به اسم یا ضمیر است و معمولاً با ضمیر موصولی یا قید موصولی شروع می‌شود و می‌تواند به همه عناصر جمله به‌جز گزاره ارجاع دهد. در فارسی می‌تواند در جایگاه فاعل، مفعول صریح، مفعول حرف اضافه و مفعول اضافی قرار گیرد (راسخ‌مهند، ۱۳۹۳: ۸۹)

(۱) علی [که به شیراز رفته بود] دیروز برگشت. (در جایگاه فاعل)

(۲) داوود شیشه‌ای را [که تازه انداخته بودیم] شکست. (در جایگاه مفعول صریح)

جایگاه بی‌نشان بند موصولی پس از اسمی است که توصیف می‌کند (هسته)؛ اما این بند می‌تواند از این جایگاه بی‌نشان خروج کرده و پس از فعل قرار گیرد. در زبان فارسی این جابه‌جایی می‌تواند به علت وزن دستوری، ساخت اطلاعی و نکرگی باشد^۱.

جایگاه و علت‌های جابه‌جایی این بند، در زبان‌ها متفاوت است. در این پژوهش از فارسی‌آموزان خواسته شده است که جملاتی که حاوی این بند است را به صورت جمله مرتب کنند تا مشخص شود:

- (۱) این جملات را به چه طریقی با توجه به هسته و بند مرتب می‌کنند؟
- (۲) عامل اصلی چیدمان جملات زبان‌آموزان و قرارگیری بند موصولی چیست؟
- (۳) آیا ساختار زبان مادری در این چیدمان تأثیرگذار است؟

^۱ برای مطالعه این موضوع رجوع شود به راسخ‌مهند و همکاران (۱۳۹۱).

این پژوهش به جز بخش مقدمه، در بخش بعدی، مروری دارد بر پیشینه پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه؛ در بخش سوم مبانی نظری این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بخش چهارم شیوه پژوهش معرفی خواهد شد. علت‌های جایگیری و جابه‌جایی بند موصولی در جملات فارسی‌آموزان در بخش پنجم مورد مطالعه قرار خواهد گرفت و در نهایت این پژوهش، با بخش نتیجه‌گیری خاتمه می‌یابد.

۲. پیشینه

پیشینه پژوهش‌های مرتبط با جایگاه بند موصولی در جملات فارسی‌آموزان بسیار محدود است و هیچ‌یک از پژوهش‌های موجود صرفاً به این موضوع نپرداخته‌اند. پژوهش‌های عزیزاده و خالقی (۱۳۹۴)، سجادی و صحرايي (۱۳۹۸)، وحیدی فردو سی، عزیزاده و کامیابی گل (۱۳۹۴)، وحیدی فردو سی، عزیزاده و کامیابی گل (۱۳۹۵) و ایزدی (۱۳۹۷) پژوهش‌های مرتبط با مقاله حاضر هستند که در ادامه به بررسی اجمالی هر یک می‌پردازیم:

عزیزاده و خالقی (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با عنوان بکارگیری بندهای موصولی فاعلی-فاعلی و فاعلی-مفعولی: مقایسه نوشتار فارسی‌آموزان عربی‌زبان سطح میانی و پیشرفته، میزان بکارگیری بندهای موصولی فارسی (فاعلی-فاعلی و فاعلی-مفعولی) را به لحاظ نحوی و رده‌شناختی در فارسی‌آموزان سطح میانی و پیشرفته بررسی کرده‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که تولید بندهای موصولی فاعلی-مفعولی برای فارسی‌آموزان مورد مطالعه در این پژوهش، پیچیده‌تر از بندهای فاعلی-فاعلی است. همچنین بیان می‌کنند که در گفتار و نوشتار گویشوران بومی زبان‌هایی از قبیل فارسی، انگلیسی، آلمانی و چینی (کودک و بزرگسال) نوعی عدم تقارن در تولید بندهای موصولی فاعلی و مفعولی وجود دارد یا به نوعی تولید بندهای موصولی مفعولی دشوارتر از بندهای موصولی فاعلی است. فارسی‌آموزان عربی‌زبان خارجی نیز در تولید بندهای موصولی مفعولی فارسی با مشکل مواجه هستند و این نوع بند موصولی را کمتر از بندهای موصولی فاعلی فارسی تولید می‌کنند. فارسی‌آموزان عربی‌زبان سطح پیشرفته بیشتر از فارسی‌آموزان سطح میانی بندهای موصولی زبان فارسی را تولی می‌کنند. وجود خطاها و انواع آن‌ها در هر دو سطح میانی و پیشرفته در نوشتار فارسی‌آموزان عربی‌زبان می‌تواند متأثر از تفاوت‌هایی باشد که دو زبان فارسی و عربی در بکارگیری بندهای موصولی از خود نشان می‌دهند.

سجادی و صحرايي (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان بندهای موصولی توصیفی و توضیح: نگاهی تحلیلی بر توالی فراگیری بندهای موصولی فارسی‌آموزان غیرایرانی، ضمن تأکید بر این نکته که یکی از مسائلی که همواره در یادگیری زبان دوم با اهمیت بوده است، بیان می‌کنند بندهای موصولی یک مقدمه‌ی اجتناب‌ناپذیر برای رساندن فارسی‌آموزان خارجی به توانش بومی‌گونه است. آن‌ها بر این عقیده هستند که فارسی‌آموزان سطوح میانی یا بالاتر، لازم است قواعد ترکیب‌پذیری ساخت‌های زبان فارسی را بیاموزند و از آنجا که پس از یادگیری همپایه‌سازی، یادگیری و تولید بندهای ناهمپایه باعث افزایش سلاست یا روانی در گفتار و نوشتار می‌گردد؛ لذا آگاهی معلمان و مؤلفان از ترتیب فراگیری بندهای مرکب ناهمپایه، ضروری می‌نماید. آن‌ها همچنین بیان می‌کنند که در بین بندهای مرکب ناهمپایه، بندهای موصولی اعم از توصیفی و توضیحی، پربسامدتر از بقیه هستند. در نتیجه آموزش آن‌ها نیز از بقیه مهمتر است. پژوهش آن‌ها نشان داد که فارسی‌آموزان حتی همزمان با فراگیری بندهای همپایه، به تولید بندهای ناهمپایه از نوع موصولی می‌پردازند و این نشان می‌دهد که در فرایند فراگیری زبان فارسی، توجه ویژه به روند فراگیری بندهای موصولی از اهمیت و جایگاه ویژه برخوردار است.

وحیدی فردوسی، عزیزاده و کامیابی گل (۱۳۹۵)، در مقاله ساخت‌های نحوی غالب در متون مطبوعاتی و تاثیر آن‌ها بر درک مطلب خواننداری غیرفارسی‌زبانان، نشان دادند که کاربرد زیاد جمله‌های مرکب، جابجایی ارکان جمله، کاربرد زیاد جملات مجهول، عدم خروج بند موصولی در سازه‌های سنگین و حذف سازه‌ها از جمله مهم‌ترین و پربسامدترین الگوهای پیچیده نحوی به کار رفته در مطبوعات به حساب می‌آیند. نکته شایان توجه آن است که هرچند جامعه‌ی غیرفارسی‌زبان در برخورد با متون روزنامه‌ای خطاهایی دارند اما خطاهای آن‌ها تنها ناشی از عوامل زبانی نبوده و ناآشنایی با بافت و عوامل فرهنگی نیز در احتمال وقوع این خطاها می‌تواند نقش داشته باشند. ولی تحلیل و مقایسه عملکرد زبان‌آموزان در این زمینه نشان می‌دهد آگاهی نحوی به عنوان یکی از مؤلفه‌ها، تأثیر معناداری بر درک مطلب خواننداری فارسی‌آموزان دارد. نتایج به دست آمده از عملکرد فارسی‌آموزان با توجه به داده‌های پژوهش حاضر، حاکی از آن است که به جهت گستردگی متغیر ساختار ناهمپایه و جمله‌های طولانی در متون مطبوعاتی درک منظور اصلی نویسنده توسط غیرفارسی‌زبانان چندان آسان نبوده و مستلزم قرار

گرفتن در بافتی ساده‌تر است. با توجه به آمار به دست آمده از متون مطبوعاتی منتخب، وجود چنین ساختاری در دشواری انتقال اطلاعات و فهم مطالب نقش مؤثری دارند.

وحیدی فردوسی، علیزاده و کامیابی گل (۱۳۹۴)، در پژوهش متون مطبوعاتی خبری و غیر خبری و نقش آن‌ها در آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان (مطالعه موردی مقایسه مجلات و روزنامه)، بیان می‌کنند که زبان مطبوعات به عنوان یک رسانه ملی، زبان معیار است اما زبان مخصوص به خود را دارند. آن‌ها ساختارهای زبان فارسی را در رسانه نوشتاری مورد بررسی قرار دادند و ضمن بررسی ابزارهای پیچیدگی متن (طولانی بودن جملات، جابه‌جایی سازه‌ها، ساختار مجهول، کاربرد جمله‌های پیچیده و مرکب) در این متون، اظهار داشتند که ساختار این متون مطبوعاتی سهم مناسبی در آموزش زبان فارسی برای غیرفارسی‌زبانان نمی‌تواند داشته باشند.

ایزدی (۱۳۹۷)، در پژوهشی، آموزش سه بند موصولی، قیدی و متممی و تحلیل خطاهای کاربرد این سه بند در زبان آموزان روسی، سوری و عراقی مورد بررسی قرار داده است. وی پس از مطالعه‌ی تحلیل‌های حاصل از پژوهش، به این نتیجه دست یافته است که زبان آموزان تنها این بندها را به صورت بندهای وابسته می‌شناسند و درک ویژگی‌ها و کاربرد آن‌ها دشوار است. اما با آموزش صحیح این سه گروه و شرح ویژگی‌ها و کاربرد هر دسته به صورت مجزا می‌توان بسیاری از مشکلات زبان آموزان را چه در گفتار و چه در نوشتار به مقدار قابل توجهی کاهش داد. در بین سه بند یاد شده، کاربرد بند و جابه‌جایی و «که» متممی برای زبان آموزان دشوارتر از دو بند دیگر است. همچنین بیان می‌کند که از میان معیارهای تمایز وجه فعل، کاربرد حذف بند، بیشترین خطا به وجه فعل تعلق دارد. اما این مقدار با آموزش صحیح در گروه نمونه بسیار کاهش یافته است و با توجه به اینکه این سه بند در زبان فارسی گفتار و نوشتار کاربرد زیادی دارند، می‌توان با آموزش صحیح و صرف وقت اختصاصی بسیاری از خطاهای زبان آموزان را در این زمینه کاهش داد. همانطور که در ابتدای بخش ذکر شد، پژوهش‌های مرتبط با پژوهش حاضر بسیار اندک هستند. لذا، انجام این پژوهش به منظور ارتقا سطح روش‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان ضروری می‌نماید.

۳. مبانی نظری

گیون^۱ (۱۹۶۱:۲۰۰۱) بند موصولی را توصیف‌گر (Modifier) اسم عنوان می‌کند که در درون گروه اسمی است و یکی از وابسته‌های آن است. کروگر (۲۰۰۵:۲۳۰) نیز سه بخش اصلی هسته بند موصولی، توصیف‌گر و نشانه بند موصولی را برای بند موصولی در نظر می‌گیرد:

چهارمین همایش ملی آموزش زبان فارسی - ۱۳۹۹

3) [The woman [that I love]] is moving to Argentina.

در مثال فوق، «the woman» نقش هسته بند موصولی، «I love» توصیف‌گر و «that» نقش نشانه بند موصولی را ایفا می‌کنند. زبان فارسی نیز دارای سه نقش فوق است که در مثال زیر قابل رؤیت است:

۴) پسری که در طبقه دوم کتابخانه دیدیم به سمت ما می‌آید.

در این مثال بند موصولی می‌تواند از جایگاه بی‌نشان خود جابه‌جا شود و به جایگاه پس از فعل منتقل شود:

۵) پسری به سمت ما می‌آید که در طبقه دوم کتابخانه دیدیم.

علت‌هایی از جمله وزن دستوری (Weight)، ساخت اطلاعی و نگرگی در این جابه‌جایی تأثیر دارند که در ادامه به اختصار به بررسی هرکدام از این موارد می‌پردازیم.

۳-۱ وزن دستوری

پژوهش‌های متعددی پیرامون وزن دستوری صورت گرفته است و تعابیر متفاوتی نیز از آن عنوان شده است. بر اساس نظریات بهاگل^۲ (۱۹۰۹-۱۰) وزن دستوری عبارتست از تعداد واژه‌های یک عبارت (طول واژه‌ها در زنجیره واژگانی)؛ از طرفی دیگر، چامسکی^۳ (۱۹۵۷) وزن دستوری را میزان پیچیدگی نحوی تعبیر می‌کند. آرنولد و همکاران^۴ (۲۰۰۰) وزن دستوری را طول

¹ Givon

² Behaghel

³ Chomsky

⁴ Arnold et al

سازه (تعداد واژه‌ها) عنوان می‌کنند و این دیدگاه را دارای دو مزیت می‌شمارد:

• نمایان‌گر طول نسبی دو سازه است؛ اگرچه برخی پژوهش‌ها پیرامون جابه‌جایی گروه اسمی سنگین (Heavy NP shift)، بر روی وزن گروه اسمی مفعول صریح (Direct Object NP) تأکید دارند، اما در پژوهش‌های اخیر وزن نسبی مد نظر است.

• کاربرد طول نسبی واژه‌ها این امکان را می‌دهد که بتوان ماهیت مدرج (Graded Nature) تأثیرات وزن را مشاهده نمود.

در این پژوهش بندهای موصولی در سه دسته وزنی قرار گرفتند:

• وزن سبک: سه واژه و کمتر از سه واژه

• وزن متوسط: چهار واژه

• وزن سنگین: پنج واژه و بیشتر از پنج واژه

علاوه بر وزن دستوری بند موصولی، وزن دستوری بند اصلی پس از هسته نیز مد نظر است که بر اساس موارد فوق در نظر گرفته می‌شود. با توجه به این موضوع، جملات بند پایه با وزن چهار واژه در نظر گرفته می‌شوند؛ بر این مبنا، بند موصولی با توجه به بند پایه در جایگاه کمتر، برابر و بیشتر قرار می‌گیرد.

۲-۳ ساخت اطلاعاتی

ساخت اطلاعاتی است. این ساخت در کنار سایر ساخت‌های زبان از جمله ساخت نحوی، صرفی، معنایی و آوایی حائز اهمیت است. ساخت اطلاعاتی به دو نوع اطلاع کهنه و اطلاع نو طبقه‌بندی می‌شود. منظور از اطلاع کهنه، عناصری از جمله هستند که حاوی اطلاع جدیدی برای شنونده نیست و این عناصر در مقابل اطلاع نو قرار دارند که در بردارنده اطلاع یا پیامی نو برای شنونده است. سخنگویان هر زبان قادر به تشخیص ساخت اطلاعاتی و در نتیجه اطلاع کهنه و اطلاع نو هستند (راسخ‌مهند، ۱۳۸۴).

در پژوهش حاضر به این علت که جملات بدون در نظر گرفتن بافت در جمله مستقل قرار گرفته‌اند از عامل ساخت اطلاعاتی صرف نظر شد.

۴. روش پژوهش

در این پژوهش تعداد ۱۵ جمله دارای بند موصولی برگزیده شد. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد این بندها می‌توانند پس از نقش‌های دستوری از جمله فاعل، مفعول و یا مفعول حرف اضافه قرار گیرند. در این پژوهش تنها نقش فاعلی در نظر گرفته شده است.

پس از طبقه‌بندی بندهای موصولی و اصلی در سه وزن متفاوت که پیش‌تر در بخش مبانی نظری به آن اشاره شد؛ لازم به ذکر است که در تمامی این جملات، وزن دستوری بند اصلی، متوسط در نظر گرفته شد، به این معنا که در تمامی جملات وزن دستوری بند اصلی چهار واژه است. این جملات به صورت در هم ریخته، به زبان آموزان داده شد تا از آن‌ها جملات کاملی بسازند. مدت زمان در نظر گرفته شده برای این امر، ۱۵ دقیقه بود؛ به این معنا که برای هر جمله، یک دقیقه زمان در نظر گرفته شد.

تعداد ۱۲ نفر از فارسی‌آموزان مرکز آموزش زبان فارسی دانشگاه بوعلی‌سینا سنین ۲۰ تا ۳۰ سال، در این پژوهش مشارکت داشته‌اند که از کشورهای بحرین و سوریه در ایران فارسی فرامی‌گیرند و زبان مادری همه آن‌ها عربی است. این زبان‌آموزان در سطح پیشرفته این مرکز در حال تحصیل هستند و با جملات مرکب و پیرو نیز آشنایی دارند. جملات دارای بند موصولی با توجه به طول دستوری (وزن) متفاوت برگزیده شدند و در قالب جملات درهم ریخته در اختیار زبان‌آموزان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد که جمله کاملی بسازند.

۵. تجزیه و تحلیل

پس بررسی جملات ساخته‌شده زبان‌آموزان، آن‌ها با توجه به مبانی نظری پژوهش، مورد بررسی قرار گرفت. در این بخش

نخست‌نگاهی داریم به جایگاه بند موصولی در زبان عربی و سپس در بخش بعد تحلیل داده‌های پژوهش حاضر بررسی خواهد شد.

۱-۵ بند موصولی در زبان عربی

بر اساس حسینی (۱۳۸۹:۱۳)، جمله در زبان عربی متشکل از چند کلمه است که اسنادی را بیان کند. وی بیان می‌کند که جملات عربی به دو دسته فعلیه و اسمیه تقسیم می‌شوند. شرتونی (۱۳۸۹:۴۷۴)، جملات را بر اساس اعرابی که می‌گیرند به دو دسته «جملاتی که محلی از اعراب دارند» و «جملاتی که محلی از اعراب ندارند» تقسیم می‌کند. ابوالحسنی و بشیری (۱۳۹۷)، آن جملاتی را که با جملات مرکب وابستگی در زبان فارسی بیشتر قابل تطبیق هستند، عمدتاً همین جملاتی می‌دانند که محلی از اعراب دارند و البته جمله صله که از انواع جملاتی است که محلی از اعراب ندارد نیز استثناً از این دسته است. آن‌ها همچنین، ضمن نامیدن این جملات موصولی با عنوان تابع اسم‌پرداز، آن‌ها را در جمله‌ی مرکب، جمله‌ی پیرو می‌دانند که اطلاعاتی را درباره‌ی عنصری از عناصر جمله‌ی پایه بدهد. آن‌ها بندهای موصولی را در عربی به دو دسته توصیفی و توضیحی تقسیم کرده‌اند.

بند موصولی توصیفی، جله یا شبه جمله‌ای است که پس از اسم نکره واقع می‌شود:

بَأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ: این از آن است که ایشان قومی بی تمیزند. (سوره الحشر، آیه ۱۳)

بند موصولی توضیحی در زبان عربی، اسم موصول خاص (الذی، الّتی و...) است که پس از اسم معرفه واقع می‌شود. با این تفاوت که اسم موصول، صفت برای اسم معرفه واقع می‌شود و جمله‌ی پس از آن‌ها صله است که محلی از اعراب ندارد:

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ: ای بنی اسرائیل! آن نعمتی را که بر شما ارزانی داشتم، یاد کنید. (سوره بقره، آیه ۱۲۲)

ابوالحسنی و بشیری (۱۳۹۷)، سرانجام به این نتیجه دست یافتند که در زبان عربی، جمله یا شبه جمله‌ای که پس از اسم نکره بیاید و نقش و صف را ایفا کند، در ترجمه به فارسی، مطابق با بند توصیفی در زبان فارسی است و برای موصول «که» معادلی در عربی وجود ندارد و اسامی موصول خاص، در صورتی که برای اسم معرفه قبل خود صفت باشند، به همراه صله، مطابق با بند موصولی توضیحی ترجمه می‌شوند و اسامی موصولی (الذی، الّتی و...) معادل موصول «که» در زبان فارسی هستند.

۲-۵ جایگاه بند موصولی در جملات زبان آموزان

پس از ارائه جملات مورد نظر پژوهش و بررسی آن‌ها، تعداد ۱۸۰ جمله جمع‌آوری شد. در ادامه در سه جدول مجزا، جملاتی که در این پژوهش از آن‌ها استفاده شد، قابل مشاهده است:

جدول ۱: جملات دارای وزن دستوری سبک

وزن دستوری	جملات
سه واژه و کمتر از سه واژه	۱- دوستم که الان سرباز است مرخصی گرفته است. ۲- گلی که پژمرد در دست من بود. ۳- آفتابی که می‌تابد به گیاهان زندگی می‌بخشد. ۴- آدمی که می‌بخشد قلب بسیار پاکی دارد. ۵- افرادی که اخلاق خوبی دارند مهربان هستند.

جدول ۲: جملات دارای وزن دستوری متوسط

وزن دستوری	جملات
چهار واژه	۱- کتاب‌هایی که در کتابخانه است بسیار جالب توجه است. ۲- روباهی که روی درخت است قدرت دیدن زیادی دارد. ۳- اتاقی که روبروی تو است منظره خیلی خوبی دارد. ۴- نوری که از خورشید می‌تابد زمین را گرم می‌کند. ۵- انسانی که خدا را می‌پرستد مهربان و فداکار است.

جدول ۳: جملات دارای وزن دستوری سنگین

وزن دستوری	جملات
پنج واژه و بیشتر از پنج واژه	۱- خانه‌ای که تازه رنگ شده است در بالای آن تپه سرسبز قرار گرفته‌است. ۲- دفتری که شعر داشت در زیر باران در حیاط خراب شد. ۳- دختری که موهای مشکی دارد پدرش را به تازگی از دست داده‌است. ۴- قلبی که مهربان است همیشه برای هم‌نوعان خود می‌تپد. ۵- کلاسی که تازه ساختند در زلزله ماه قبل کاملاً ویران شد.

پس از دسته‌بندی این جملات و انجام آن‌ها توسط زبان‌آموزان، این جملات از نظر دستوری و نادرستی بودن مورد بررسی قرار گرفت و جملات دستوری صحیح برای مرحله بعدی پژوهش که همان جایگاه بند موصولی است، برگزیده شد و جملات نادرستی از تجزیه و تحلیل کنار گذاشته شد. در جدول زیر، مجموع جملات و خطاها نشان داده شده‌است:

جدول ۴: مجموع جملات و خطاها

مجموع جملات	جملات دستوری	جملات نادرستی
۱۸۰	۱۵۸	۲۲

با توجه به جدول فوق، تعداد ۱۵۸ جمله برای تحلیل این پژوهش در نظر گرفته شد. پس از آن و با توجه به ۲۲ جمله نادرستی، جملات بر اساس وزن دستوری ذکر شده در سه دسته، قرار گرفت. در جدول زیر، تعداد جملات بر اساس وزن دستوری آن‌ها و پس از حذف جملات نادرستی، نشان داده شده‌است:

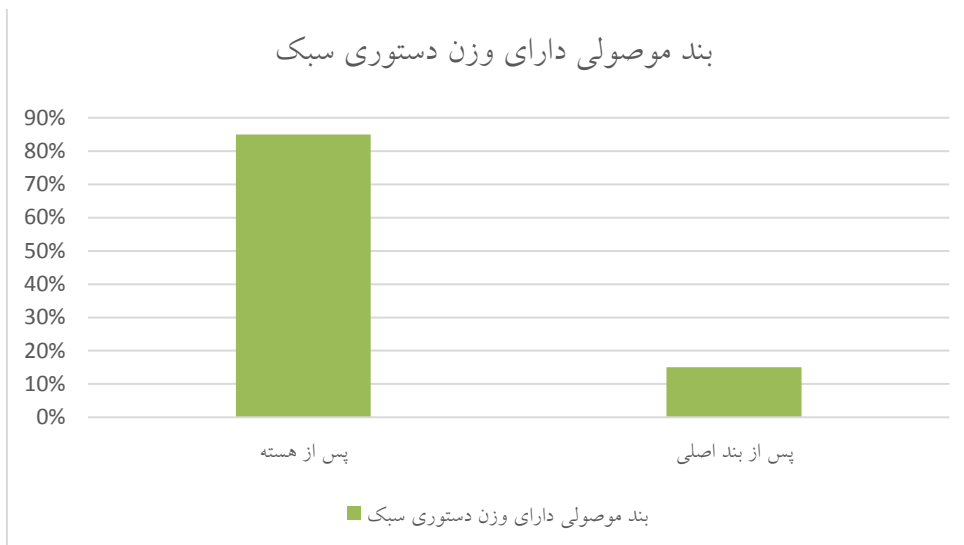
جدول ۵: تعداد جملات بر اساس وزن

جملات	تعداد
تعداد کل جملات	۱۵۸
وزن دستوری سبک	۵۶
وزن دستوری متوسط	۵۴
وزن دستوری سنگین	۴۸

در ابتدا جملات دارای وزن دستوری سبک بررسی شد. در مجموع ۵۶ جمله در این گروه قرار گرفت و جایگاه بند موصولی در این جملات مشخص شد. با توجه به جملات، بیشتر زبان‌آموزان، بند موصولی سبک را بلافاصله پس از هسته قرار داده بودند و تعداد اندکی نیز، آن را در جایگاه پس از جمله اصلی نوشته بودند. در جدول و نمودار زیر، این تعداد و درصدهای آن، مشاهده می‌شود:

جدول ۶: جایگاه بند موصولی دارای وزن دستوری سبک

تعداد کل جملات دارای وزن دستوری سبک	بند موصولی در جایگاه پس از هسته اصلی	بند موصولی در جایگاه پس از بند اصلی
۵۶	۴۸	۸

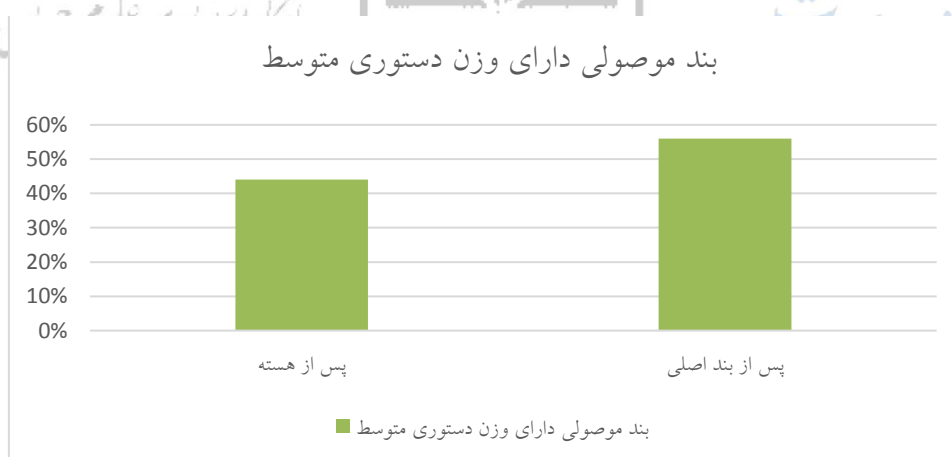

نمودار ۱: جایگاه بند موصولی دارای وزن دستوری سبک

در بررسی بعدی، جملات دارای بند موصولی و اصلی وزن متوسط، مورد توجه قرار گرفت. در این گروه، بند اصلی و بند موصولی هر دو دارای وزن دستوری یکسان بودند. زبان‌آموزان الگوی مشخصی برای این بندها، نداشتند و نمودار نشان می‌دهد که این بندها تقریباً در هر دو جایگاه پس از هسته و پس از بند اصلی تقریباً به یک نسبت قرار گرفته‌اند و اختلاف معنی‌داری مشاهده نمی‌شود. بندهایی که پس از بند اصلی قرار گرفته‌اند اندکی بیشتر هستند و این نشان می‌دهد که جایگاه پس از بند اصلی، اندکی ارجحیت دارد. در جدول و نمودار زیر، تعداد و درصد این جملات نشان داده شده‌است:

جدول ۷: جایگاه بند موصولی دارای وزن دستوری متوسط

تعداد کل جملات دارای وزن دستوری متوسط	بند موصولی در جایگاه پس از هسته	بند موصولی در جایگاه پس از بند اصلی
۵۴	۲۴	۳۰

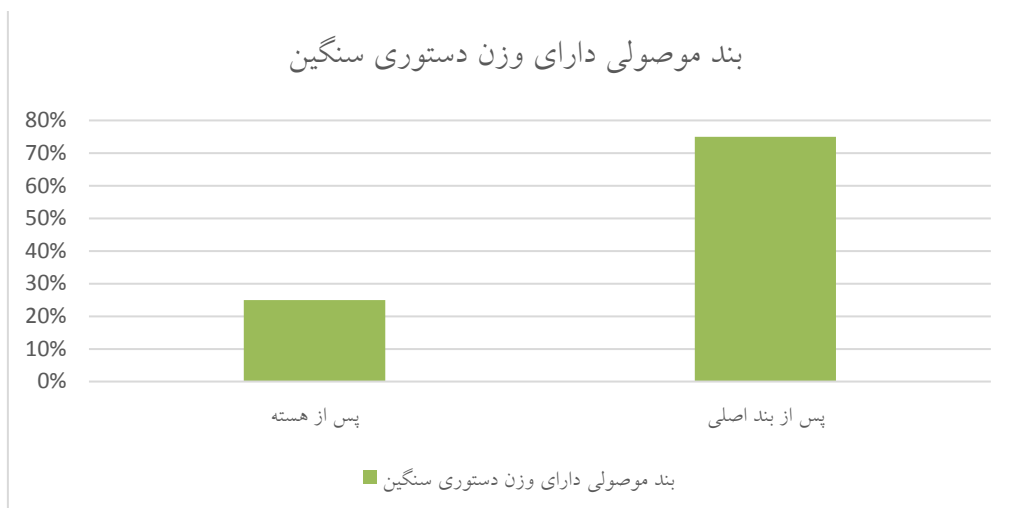

نمودار ۲: جایگاه بند موصولی دارای وزن دستوری متوسط

در نهایت جملات دارای بند موصولی با وزن دستوری سنگین، مورد تحلیل قرار گرفت. در این جملات، وزن دستوری بند اصلی از بند موصولی کمتر است. در این گروه که خطاهای آن نیز از دو گروه دیگر بیشتر است، بسامد جملات در جایگاه پس از هسته و پس از بند اصلی، اختلاف معنی‌داری را نشان می‌دهد؛ به بیان دیگر، درصد بیشتری از جملات در جایگاه پس از بند اصلی قرار گرفته‌اند. در نمودار و جدول زیر، این نتایج مشاهده می‌شود:

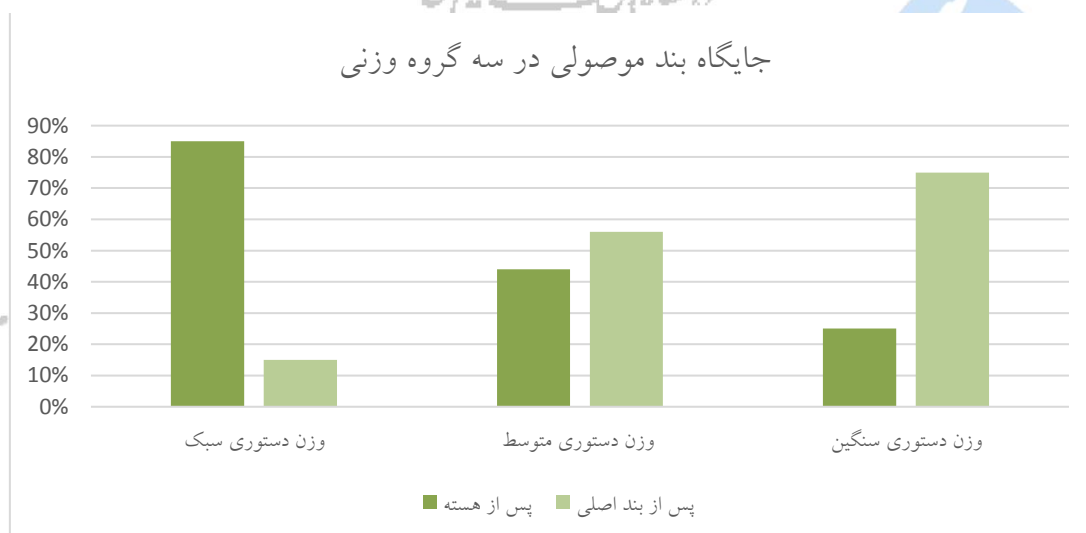
جدول ۸: جایگاه بند موصولی دارای وزن دستوری سنگین

تعداد کل جملات دارای وزن دستوری سنگین	بند موصولی در جایگاه پس از هسته	بند موصولی در جایگاه پس از بند اصلی
۴۸	۱۲	۳۶

نمودار ۳: جایگاه بند موصولی دارای وزن دستوری متوسط

با توجه به نتایج حاصل از بررسی جملات در سه گروه اصلی، وزن سبک، متوسط و سنگین، جمع‌بندی این جملات و جایگاهشان در دو دسته پس از هسته و پس از بند اصلی در نمودار زیر نمایش داده شده‌است:

نمودار ۴: جایگاه بند موصولی در سه گروه وزنی

با توجه به نمودارها و جدول‌های فوق، مشاهده می‌شود که زبان‌آموزان بدون داشتن دانش نحوی در مورد وزن دستوری و تنها با توجه به پیچیدگی جملات و دشوار بودن تحلیل آن، بند موصولی دارای وزن دستوری سنگین را در جایگاه پس از فعل قرار داده‌اند. این نتیجه، همان تحلیل نحوی وزن دستوری است که عنوان می‌کند وزن سبک پیش از وزن سنگین قرار می‌گیرد و در نتیجه تحلیل متن ساده‌تر می‌شود.

زبان مادری آن‌ها، عربی، تأثیر چندانی بر این جای‌گذاری ندارد چرا که در زبان عربی، وزن دستوری تأثیرگذار نیست و اعراب نقش اصلی را ایفا می‌کند.

۶. نتیجه‌گیری

وزن دستوری، یکی از عوامل خروج بند موصولی در جملات از جایگاه بی‌نشان در زبان فارسی است. در این پژوهش، ضمن توصیف بند موصولی در دو زبان فارسی و عربی، به بررسی جایگاه این بند بر اساس وزن دستوری در جملات فارسی‌آموزان عرب زبان بحرینی و سوری پرداختیم. بدین منظور تعداد ۲۰ جمله برگزیدیم و برای بازنویسی در اختیار فارسی‌آموزان قرار دادیم. پس از ارائه جملات مورد نظر پژوهش و بررسی آن‌ها، تعداد ۱۸۰ جمله جمع‌آوری شد که پس از حذف ۲۳ جمله نادرست، ۱۵۸ جمله‌ی دستوری بر اساس وزن دستوری به سه دسته‌ی سبک (سه واژه و کمتر از سه واژه)، متوسط (چهار

واژه) و سنگین (پنج واژه و بیشتر از پنج واژه) تقسیم شدند. اغلب زبان‌آموزان، بند موصولی سبک را بلافاصله پس از هسته قرار داده بودند و تعداد اندکی نیز، آن را در جایگاه پس از جمله اصلی نوشته بودند. در گروه وزن متوسط، بند اصلی و بند موصولی هر دو دارای وزن دستوری یکسان بودند و زبان‌آموزان الگوی مشخصی برای این بندها، نداشتند در نهایت جملات دارای بند موصولی با وزن دستوری سنگین، مورد تحلیل قرار گرفت. در این جملات، وزن دستوری بند اصلی از بند موصولی کمتر است. در این گروه که خطاهای آن نیز از دو گروه دیگر بیشتر است، بسامد جملات در جایگاه پس از هسته و پس از بند اصلی، اختلاف معنی‌داری را نشان داد. این نتایج، گواهی بر قرار گرفتن وزن سبک دستوری پیش از وزن سنگین دستوری بود که سبب خروج بند موصولی از جایگاه خود شده بود. همچنین، دریافتیم که قیاس با ساخت زبان مادری تأثیری بر جابه‌جایی بند موصولی در جملات فارسی آموزان نداشت. از آنجایی که تحلیل جملات از دیدگاه زبان‌شناختی به تبیین و توصیف دقیق مسائل پیش روی آموزش و یادگیری زبان فارسی کمک شایانی می‌کند، لذا نتایج این پژوهش می‌تواند گامی راهبردی در شیوه‌ی تدریس بندهای موصولی به فارسی‌آموزان و کمک به تسریع یادگیری آن‌ها باشد همانطور که ذکر کردیم، در هیچ یک از پژوهش‌های پیشین این موضوع از دیدگاه زبان‌شناختی و به ویژه وزن دستوری مورد بررسی قرار نگرفته بود که این خود انجام این پژوهش را ضروری جلوه داد.

منابع

- ابوالحسنی، علی و بشیری، محمود (۱۳۹۷). «جایگاه جمله‌واره در زبان فارسی و تطبیق و همسانی آن با زبان عربی»؛ مجله پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، ۸(۱۸)، ۱۱۵-۱۳۸.
- ایزدی، الهام (۱۳۹۷). «تحلیل خطاهای زبان‌آموزان فارسی در کاربرد سه بند موصولی، متممی و قیدی»؛ پژوهش‌نامه آموزش فارسی به غیرفارسی‌زبانان، سال سوم، ۱(۶)، ۳-۲۹.
- حسینی، سیدعلی (۱۳۸۹). «ترجمه و شرح معنی‌الادیب»؛ جلد چهارم، قم: دارالعلم، ۱۳-۱۴.
- راسخ‌مهند، محمد و علیزاده صحرائی، مجتبی و ایزدی فر، راحله و قیا سوند، مریم (۱۳۹۲). «تبیین نقشی خروج بند موصولی در زبان فارسی»؛ نشریه پژوهش‌های زبان‌شناسی، ۴(۱)، ۲۱-۴۰.
- راسخ‌مهند، محمد (۱۳۹۳). «فرهنگ نحو»؛ تهران: انتشارات علمی.
- راسخ‌مهند، محمد (۱۳۸۴). «بررسی انواع تأکید در زبان فارسی»؛ مجله‌ی زبان و زبان‌شناسی، دوره ۱، شماره ۱، ۱۹-۵.
- سجادی، شهره سادات و صحرائی، رضامراد (۱۳۹۸). «بندهای موصولی توصیفی و توضیحی: نگاهی تحلیلی بر توالی فراگیری بندهای موصولی فارسی آموزان غیر ایرانی»؛ پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، ۸(۱۸)، ۱۱۹-۱۳۶.
- شرتونی، رشید (۱۳۸۹). «مبایدهای العربیة»؛ ترجمه و شرح سیدعلی حسینی، جلد چهارم، قم: دارالعلم، ۴۷۴-۴۷۵.
- علیزاده، علی و خالقی زاده، شراره (۱۳۹۴). «به‌کارگیری بندهای موصولی فاعلی-فاعلی و فاعلی-مفعولی: مقایسه‌ی نوشتار فارسی آموزان عربی زبان سطح میانی و پیشرفته»؛ پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، ۴(۹)، ۷۸-۵۹.
- وحیدی فردوسی، طاهره، علیزاده، علی و کامیابی گل، عطیه (۱۳۹۴). «متون مطبوعاتی خبری و غیر خبری و نقش آنها در آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان (مطالعه موردی مقایسه‌ی مجلات و روزنامه‌ها)»؛ سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های کاربردی در مطالعات زبان.
- وحیدی فردوسی، طاهره و علیزاده، علی و کامیابی گل، عطیه (۱۳۹۵). «ساخت‌های نحوی غالب در متون مطبوعاتی و تأثیر آن‌ها بر درک خواننداری غیرفارسی‌زبانان»؛ پژوهش‌نامه‌ی آموزش زبان فارسی به غیر فارسی‌زبانان، ۵(۱۲)، ۲۷.
- Arnold, J. E., Losongco, A., Wasow, T., & Ginstrom, R. (2000). «Heaviness vs. newness: The effects of structural complexity and discourse status on constituent ordering»: *Language*, 76(1), 28-55.
- Behaghel, Otto. (1909). *Beziehungen zwischen Umfang und Reihenfolge von Satzgliedern*: Indogermanische Forschungen 25.
- Chomsky, N. (1957). *Syntactic structures*. The Hague: Mouton. 1965. *Aspects of the theory of syntax*: Cambridge, Mass.: MIT Press. (1981) *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris. (1982) *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*. LI Monographs, 6, 1-52.
- Givón, T. (2001). *Syntax: an introduction (Vol. 1)*: John Benjamins Publishing.
- Kroeger, P. R. (2005). *Analyzing grammar: An introduction*; Cambridge University Press.